

REINE RAZERNIJ¹

“En als hij deze dingen tot verantwoording sprak, zei Festus met grote stem: Gij raast, Paulus, de grote geleerdheid brengt u tot razernij! Maar hij zei: Ik raas niet, machtigste Festus, maar ik spreek woorden van waarheid en gezond verstand.”

Handelingen 26: 24, 25

In de rechtszaal waar Handelingen 26 ons brengt, zien wij tezamen heidendom, jodendom en... ja, wat? Christendom? Als u wilt, al is het woord eigenlijk niet juist; het is beter om te zeggen: het christelijk belijden. We vinden daar Festus, de stadhouder van de Romeinse keizer, Agrippa, koning van een miniatuurstaatje in Palestina, een man van joodsen bloede, en Paulus, de missionaris. Daar is dan allereerst Festus. Ik zie hem als een héér, als een die weet te regeren, als een die de machten en grootmachten van het leven eert als een reëel mens, maar die dan ook zelf als grootmacht geëerd wil zijn. Hij leeft op instinct en verstand, op zijn ‘gezond’ verstand; hij is een echte regent, die op zijn tijd weet te spreken en die op zijn tijd weet te zwijgen.

En daar is Agrippa. Dat is een koning met in zich het bloed van de oude joodse adellijke stammen. Een man die, al is hij onder invloed gekomen van allerlei nieuwe stromingen uit het Westen, niet los kan komen van die éne God, die heel ándere God dan die voor wie Festus buigt: de God der goden,² zoals het Oude Testament Hem noemt, de God die de geest der vorsten als druiven afsnijdt,³ de Vreemde die zich een eigen volk verkoren heeft en die door bijzondere daden gespróken heeft. De jood kan dat nooit geheel vergeten.

En daar is Paulus. Dat is, om het eens grof te zeggen, een manneke met vallende ziekte, een zwak gestel en een bleek gezicht, een mensenkind bezocht met visioenen. Geestdriftig, maar een klein beetje ziekelijk, zo te zien. Aan de andere kant een somnambule wereldveroveraar, een die durft door te zetten, die in de meest wanhopige situaties het meeste wint en die zijn overwinningen behaalt op een averechtse wijze. In vele opzichten een onmogelijk wezen, Paulus, wanneer we hem vergelijken met de helden van de Oudheid. Gemeten aan de fiere kop van Festus een gespleten gezicht, vergeleken met de sceptische trekken van Agrippa een dweper. Uitzinnig, overdreven, opgejaagd, driftig, een mens overstroomd door geestdrift, bezeten door een razernij van blijdschap, waarvan geen der omstanders de bron vermoedt.

Ten slotte is daar nog Jan Publiek op de tribune. Wanneer men vanuit Paulus’ geest spreekt, moet men over dat publiek met eerbied spreken. Zeker, het is geen vlees, het is geen vis, het is wankel in zijn ja en zijn nee, het is grauw, heel grauw, het is wisselvallig met zijn ‘halleluja’ en ‘kruisigt Hem’. En met een onverlichte geest ziet men er niet veel toekomst in. Maar het is toch, op hope, de kudde van de Heer, die doolt als schapen zonder herder. ‘Op hope’, dat wil zeggen in de verwachting die zijn grond vindt bóven alle ervaring. Zij allen tezamen zijn, potentieel, leden van het lichaam van Christus.⁴

I

¹ Deze preek werd door Miskotte gehouden in de Amsterdamse Willem de Zwijgerkerk hoogstwaarschijnlijk op 3 september 1944. De tekst werd bewerkt en gepubliceerd in de prekenbundel *Feest in de Voorhof*. Amsterdam: Holland 1951, 206-234. De tekst is opgenomen in K.H. Miskotte: *Verzameld Werk 13 – Preken*. Kampen: Kok 2008, 630-652. Deze tekst is hier gebruikt, licht gemoderniseerd en inclusief de annotaties van de samenstellers van deel 13, met enkele aanvullingen.

² Joz. 22: 22, Ps. 50: 1.

³ Naar Ps. 76: 13.

⁴ Zie 1 Kor. 12: 12-27.

Zo hebben we daar in die zaal bij benadering volledig de geestesmachten tezamen die wij ook in onze tijd en in onze wereld, rondom ons en in ons vinden: heidendom, jodendom en christendom. Want u moet niet geloven, u kunt nauwelijks meer geloven in de bonte reeks godsdiensten en wereldbeschouwingen. Daar is geen laatste ernst in, het ware leven van de geest kent geen 'richtingen' en 'stromingen'. Het gaat erom iets te *zijn*. Misschien (ik ben daar niet zeker van) kan men atheïst zijn, afgezien daarvan is een mens óf een heiden óf een jood óf een christen: daarmee wordt de diepste zijnswijze en de laatste beslissing voor een mensenleven uitgedrukt. Er is in hun soort niets dieper dan het heidendom, het jodendom, het christendom – nee: het heiden-*zijn*, het jood-*zijn*, het christen-*zijn*. Richtingen en stromingen zijn provinciaal.

Het *heidendom* is toch, wat men er ook van moge zeggen, een diepe, schone manier van leven. Het bewaart die 'heilige' huivering voor de elementen, voor de natuur, voor het bloed en voor de driften als voor... ja, voor God. God is tenslotte maar een woord. Daar wil men mee zeggen: het laatste, dat waar men niet boven en achter kan gaan. Zo is de *Natuur* voor de heiden het laatste, ze is fascinerend-onherleidbaar, het diepste fundament van alle bestaan en van alle leven.

De heiden is vrij van de Wet, hij wordt niet gekweld door zedelijke idealen, hij wil niet anders zijn dan hij is. Waarom zou hij ook? Hij voelt zich immers gedragen en gerechtvaardigd door de wereld, die zo aanbiddelijk, die zo zoet is, en ook zo wreed, die in wezen altijd bóven hem is en onverbiddelijk, en schoon, onuitsprekelijk schoon in haar onverbiddelijkheid. Ja, hij buigt zich gaarne voor die onverbiddelijke en juist daarom *aanbiddelijke* werkelijkheid.

Maar de heiden heeft geen Belofte. Hij heeft geen toekomst. Een heidense ziel is gezónd en voelt zich gezonder zonder toekomst. Voor hem is elke dag even weemoedig als gewichtig. En zonder de Wet is er geen kennis der zonde, maar zonder de Wet is er ook geen spanning dwars door het leven en ook geen verwachting het leven te boven.

Dan leeft er onder ons het *jodendom*, en dat is veel meer dan alleen wat beleden wordt door de mensen van de orthodoxe synagoge. Het is een diepe, ernstige manier van denken, juist over Wet en Belofte. Het is een preciaire levenswijze en levensinstelling van een laatste ernst. De echte vrijzinnige⁵ en de zuivere, edele jood, zij beiden denken hetzelfde, beiden vanuit de Wet, vanuit het goede, de rechte daad. De Wet is het ideaal en soms is Jezus de exponent of de transparant daarvan.

De Wet is de heerlijkheid van het leven – zij geeft ordening en veredeling van de aandriften – maar is een vloek over de zondaar die rebelleert, zij tergt en jaagt de overtreder. En ja, de Wet eist het onmogelijke, eist een zedelijke ernst, kortom is eigenlijk een '*unendliche Aufgabe*'.⁶ We zijn nu eenmaal niet volmaakt en dus zal het streven naar hoger, steeds hoger en verder, geen einde nemen; dat is Gods bestel.

Zeker, er is daarnaast Gods belofte. Ergens in de verte komt een nieuwe tijd aan, komt een nieuwe dageraad, komt het koninkrijk Gods of de eeuw van de Vorst-Messias. Maar dat duurt voor de jood nog zo lang, want hij vervult de Wet nog niet. Zo is de joodse ziel krank van verlangen en vol zelfverwijt, want de Messias komt niet zolang de mensheid is zoals ze is en het uitverkoren volk het Verbond breekt.

En dan is daar... ja, wat moet ik nu zeggen: het 'christendom'? Ik geloof dat het christendom, zoals het in de historie verschijnt, een veel te rijk en te bont verschijnsel is om het te stellen náást het heidendom en jodendom. Wij moeten hier spreken van de apostelen, of van het apostolaat, of van het christelijk belijden om zuiver te gaan, want het is de vraag of wij mensen ooit in dezelfde zin christen kunnen zijn als we jood of heiden kunnen zijn. De Europese kerk bestaat niet uit heidenen die tot het 'christendom' zijn overgegaan, maar uit heidenen die in het geloof gestéld worden, en de eerste christenen zijn naar hun herkomst heel duidelijk te herkennen, als joden die als joden Christus

⁵ D.i. vrijzinnige christen.

⁶ Term uit de ethiek van Immanuel Kant (1724-1804).

belijden. Paulus is juist heel duidelijk een jood en een die mét het orgaan van zijn jodendom in de Messias gelooft. Hij blijft diep verbonden met de vaders, hij kent hen die zijn broeders blijven naar bloed en geest, in het blijvend leed van Israël.

Zo zegt Paulus, in die rechtszitting, de zoveelste waar hij weer eens is binnengeloodst:⁷ “Nu sta ik hier en word geoordeeld” – u raadt het in geen tienden – “over de *hoop der belofte*, die van God tot de vaders geschied is” – de belofte van de Messias, van de Vorst der vergeving, der reiniging, der nieuwe aarde – “tot welke belofte onze twaalf geslachten, geduriglijk nacht en dag God dienende” – door God te dienen – “hopen te komen”.⁸ Oorspronkelijk was de aanleiding tot deze aanklacht en dagvaarding politieel, een of andere ordekwestie. Maar dat is men alweer vergeten. Paulus is weer bij de stadhouder ontboden, en bij deze treffen we dit keer ook koning Agrippa aan, die in godsdienstige zaken meer bekwaam wordt geacht dan Festus zelf.

Wonderlijke beschuldiging welke Paulus daar te horen krijgt! Foei, om te spreken over een vervulling van die hoop der belofte, – daar móógt ge het niet over hebben, Paulus! Het is, zonder nader onderzoek, van tevoren uitgesloten. Het kan niet waar zijn, het mag niet waar zijn, het behoort niet waar te zijn. Waarom niet? Het schijnt zo eigengereid, dit verbod.

Het is omdat het het heidendom te zeer verstoort, dat er niets mee weet aan te vangen. Er *ligt* geen belofte over de aarde, wat zou dan de vervulling daarvan betekenen?

Het is omdat het de jood de zin van *zijn* streven ontnemt, immers hij kén de belofte, maar wil *zelf* de voorwaarden vervullen. Het moet voor hem blijven de ‘*unendliche Aufgabe*’, het mag hem niet cadeau worden gedaan, hij schuwt de genade, hij zoekt zijn menswaardigheid religieus te verdedigen. Voor de joden is het: de Messias zal komen, wanneer *wij* het waard zijn.

Zo zeggen ook wij vaak in allerlei idealisme: kom, zó gemakkelijk gaat het niet, er moet voor gewerkt worden. De zin van ons leven ligt in het streven, leeg zou het leven worden als het ideaal vervuld was, de diepte ligt in het eeuwig-onvervulde. Dát moet men ons nu niet gaan afnemen.

De spits van Paulus’ betoog is de verkondiging van de opstanding uit de doden.⁹ En nu spitsen ook wij de oren! Met dit woord wordt veel meer bedoeld dan de *herrijzenis* op de jongste dag. Het betreft tenslotte niet alleen Pasen en de leer der laatste dingen, maar... het is eigenlijk de omschrijving van wat wij bedoelen met GóD, met God in zijn laatste en eigenlijke openbaring... Het is dit, dat God zozeer God is dat Hij een totaal nieuwe wereld opbouwt door de dood en de doodsondergang der oude heen, dat de dood, niet van nature, maar uit genade, de schoot van het leven zal zijn.

Het is de vervulling van de belofte, maar... zonder verdienste van ons, zonder ónze stijgende ontwikkeling. Ogenscheinlijk zijn we ervoor nodig, maar het blijkt ten slotte toch dat alles zónder ons zijn beslag heeft gekregen. Het is schepping! Creatie vanuit de diepten van de eeuwig Liefde!

De vervulling van de belofte is de laatste en duurzame schepping. En dit te weten geeft kracht tot vervulling der Wet, uit dankbaarheid en kinderlijk vertrouwen, geeft levensvreugde.

Wolverstaan, de ‘opstanding der doden’ is maar niet betrekkelijk een wonder, doch een *absoluut wonder*. Precies zoals de eerste schepping ons voor de vraag stelde: waar komt dit allemaal vandaan? – zo is het ook hier: ja, waar komt dit nu vandaan? Nietwaar, zoals door de ervaring van het Niet, achter, onder, tussen de dingen, het Zijn ons pas bewust wordt als ondoorgrondelijk, zoals we door de angst (niet érgens voor, maar eigenlijk ‘nergens’ voor) ons eigen leven pas ontmoeten als voluit léven – nietwaar, zo zal de verwondering tegenover de nieuwe wereld, gelijk tegenover de ‘gegeven’ wereld, uitlopen op de vraag: waarom is er iets, waarom is er niet liever niets? Laten we dit niet voor lege speculatie houden, maar, omgekeerd, de ongeschokte waarneming voor lege verblinding.

⁷ Al eerder bijvoorbeeld bij Felix, zie Hand. 24.

⁸ Hand. 26: 6v.

⁹ Zie Hand. 26: 23.

O, we willen ons inrichten en onze rust genieten en we menen dat het bestaande het onze tijd nog wel uithoudt. En dáárom hebben we de belofte niet nodig, en dáárom zijn we nooit ontsteld over de schepping, over de contingentie, de niet-noodwendigheid, de vrijmachtige grond van de wereld. Wat wordt er een geestkracht aan besteed om de belofte Gods van onze horizon weg te wissen en om de diepte van het leven voor onze ogen te verhullen met ‘verklaringen’!

Maar zie, de schepping is zo grondeloos dat wij de grondeloze grond niet kunnen vinden en alleen maar kunnen vragen en nog eens vragen: waarom zou er niet evengoed niets kunnen zijn? En zo is de opstanding, zó grondeloos, dat wij wat zij is nooit vermoeden gaan zonder te vragen: waarom zou de wereld niet *evengoed teniet* kunnen gaan? Daarom is een waarschuwing wel op zijn plaats, opdat we niet licht over het wonder en de ergernis heen lopen. Er is, hier en daar, een neiging dit te doen, gelijk in het algemeen de intellectuelen zich tegenwoordig, naar mijn smaak, te spoedig neerleggen bij occulte gegevens, en eventueel ook bij de christelijke boodschap. Waarom? – Omdat zij, als echte pragmatisten, zien op de resultaten: optimisme, levensmoed, tegenwicht tegen de zedelijke ontwrichting.

Het is niet zo dat we kunnen zeggen: kom, laten we gaan geloven in de opstanding der doden, opdat wij ons op die manier een beter toekomstbeeld kunnen scheppen. Nee! Jezus Christus is opgestaan uit de doden. Dat is een historisch én boven-historisch feit. En van dááruit gaat dan de verontrusting over de wereld, door onze harten. We zitten ermee en kunnen alleen maar zeggen: hoe kan dat, hoe kan dat...? Het is immers de schepping-nog-eenmaal, het vermenigvuldigt het raadsel met een nieuw raadsel. En niemand had daaraan bepaald behoefte!

Heel de wereld der verschijnselen spreekt er immers tegen. Ons eigen skelet, de aderverkalking, de willekeur van aardbevingen en cyclonen, het verdwijnen van gehele culturen, zoals die van Atlantis, en de slakkengang van de geschiedenis... Vergissen wij ons niet? Dit alles pleit toch tegen evolutie, tegen voleinding, tegen geleidelijke voltooiing. En ook tegen de onsterfelijkheid, of althans het voortbestaan? – Ja, inderdaad, maar opstanding bedoelt iets ánders dan onsterfelijkheid.

Het is goed dat we oog in oog komen te staan met de pretentie en met de absurditeit van wat Paulus voorlegt aan het tribunaal van de wereld, van de religie, van de zijnswijzen en levensmanieren van heiden en jood. Wanneer u er ‘crazy’ van wordt, bent u niet alleen en in illuster gezelschap en tenslotte akkoord met Jan en alleman.

Opstanding van de doden? Ach, er is niets anders dan de dood, doodsdroefenis, dood-gaan en dood-maken, doods-evolutie en doods-voleinding. Ziedaar ons aller... levensfundament! En als we nu gezond zijn en ons gezond verstand gebruiken, dan zien we dagelijks dat álles ten dode is opgeschreven...

Leve het gezond verstand! dat desnoods alles gelooft, alleen maar niet de dood-van-de-dood, de vereeuwiging van de schepping, de verheerlijking van de verworpenen, de opstanding van Christus, de belofte: “Zie, Ik maak alle dingen nieuw!”¹⁰ Dát is onze ellende, mijn vrienden, dat de rede op zichzelf, enkel consequent gebruikt, dróefenis geeft. Zoals de Prediker ergens zegt: “Die wijsheid vermeerdert, vermeerdert smart”.¹¹

II

Er is gemompel op de tribune. Opstanding der doden? Onmogelijk! En dan Paulus: “Wat? Wordt ’t bij ulieden onmogelijk geoordeeld dat God de doden opwekt?!”¹²

Wonderlijke wrevel. En toch, zo begrijpelijk. Zie, dát moeten we peilen en van elkaar verstaan: waarom wij dit onmogelijk achten, welke motieven wij hebben om hiermee a priori klaar te zijn.

¹⁰ Opb. 21: 5.

¹¹ Pred. 1: 18.

¹² Hand. 26: 8.

Waarom kan, als eenmaal het Zijn zich afgezet heeft tegen het Niet, het doods-niet de schoot niet zijn van leven? Waarom, als de wereld niet eeuwig, niet goddelijk is, kan zij niet her-beginnen? Waarom, als de mens eenmaal geworden is uit een zaad, kan hij niet opstaan “ten laatste dage”?¹³ Strikt genomen is het niet *antiredelijk*, maar *bovenredelijk*.

Maar dat zijn apologetische zetjes, die wij hier niet nodig hebben. Nee, ik wil trachten het u anders te zeggen. De arme gluuert soms door het hek van de villa en geniet met een smartelijk behagen van de malse tuin. Maar hij wil er niet telkens heen, wil niet telkens daar gebrácht worden om die te zien. De zieke in het sanatorium die, buigende onder een zware ziekte, door het venster het oog laat gaan over de tennisbanen en al het jonge leven dat zich daar uitviert, wil niet daarop gewézen worden als op zijn kans... straks. En de eenzame mens, hetzij man of vrouw, kan langs wegen en parken gaan en met een smartelijk behagen en een begrijpende glimlach de paartjes in de lanen volgen. Maar die mens wil niet dat men hem dat met nadruk zal gaan vertónen, opdat hij zijn eenzaamheid ontdekke. Zo wil ook de gebonden mens van de aarde, juist in zijn gebonden rede, wel eens een ogenblik gluren naar de “hoop van de belofte”. Maar niet te lang. En erheen gebrácht worden wil hij beslist niet, want dan heeft hij geen plezier meer in zijn eigen leven en geen nut meer van zijn eigen deugd en *resignatie*.

Zó leven wij. We willen niet gestoord worden in ons heidendom of in ons jodendom, hoewel we naar niets wellicht zo hunkeren als naar die inbreuk, die stoornis, die doorbraak.

Toch blijft het apostolisch woord een uiting van verbazing: wat? wordt onder u de opstanding onmogelijk geacht?! Geloofst ge dan dat in plaats daarvan de tijd géén eind heeft? En indien hij wel en noodzakelijk een eind heeft, wat gelooft gij dan: dat alles in het Niet stort? Of gelooft ge toch dat alles in een eeuwige kringloop opnieuw voortgaat? Dat wij er evengoed niet kunnen geweest zijn? Dat zijn de trieste mogelijkheden! En nu zou de opstanding (of *God*, want dat is in de strekking van de verkondiging als heilsboodschap een en hetzelfde), die een echt einde stelt aan de tijd, maar in plaats van het Niet of de Wederkeer te prediken getuigt van een metamorfose, een transmutatie, een verheerlijking van het tijdelijk leven, nu zou de opstanding onmogelijk heten? Waarom toch die wonderlijke hoonlach?

Vreemd! Velen weten wel dat het even onmogelijk is een eindeloze geschiedenis te denken als een eindige (want in een eindeloze tijd kan er op geen moment iets gebeuren, en in een zonder meer eindige tijd is heel het gebeuren reël maar nietig) – en toch is de boodschap van de opstanding hun hoogst onaangenaam. Geen hunkering – en de hunkering is er toch ook – schijnt sterker te zijn dan de afweer. Is het omdat wij een voorgevoel hebben van de catastrofes die de oude wereld bedreigen, als het einde en de opstanding naderen? Hebben wij de moed niet het oordeel te erkennen, dat eenmaal over ons persoonlijk leven gaat? Soms denk ik dat de *halfslachtigheid* en dubbelzinnigheid van ons leven hun wortel hebben in deze diep-verborgen lafheid of moedeloosheid, in deze wankelmoedigheid, tussen geloof en ongeloof tegenover de zin van de tijd, van de wereldtijd, de levenstijd.

Maar de koningsnaturen dan? Festus en Agrippa? Zie, er is een koninklijk gezonde natuur en er is een koninklijk kranke natuur. Ze verwijderen zich van de menigte.

De koningsnatuur heeft een voorsprong: hij behéerst wat anderen verwacht, hij scheidt orde in zijn geest, ziet boven het particuliere uit en denkt verder dan de meesten, omdat hij reeds zoveel langer in zichzelf rust door zelfbeheersing.

Maar kijk, hij is ook bar, overmatig en griezelig gezond, ik zou bijna zeggen: ziek van gezondheid, van vitaliteit, van abundante en doelloze vitaliteit, zoals Festus. Of hij is krank, zoals Agrippa, behept met een heilige krankheid van het geweten en een oor voor het suizen van de tijd. Krank, omdat het bij

¹³ Joh. 11: 24.

hem af en toe vaag opdoemt dat zijn hele leven toch fout is, en dat hij het allemaal anders moet doen, wil er ooit een antwoord komen van de andere zijde, willen zijn dagen niet verloren zijn. Zo is Festus de gezonde koningsnatuur, en zo is Agrippa de kranke koningsnatuur, zo is de heiden, zo de jood.

Zij beiden zitten hier in de zaal en daar is in het midden van hen het getuigenis van het evangelie. Festus zit op de rechterstoel, Agrippa is te gast als adviseur. Tot Agrippa mag Paulus het woord richten, maar Festus doet uitspraak. Agrippa verstaat er iets van, van wat Paulus beroert. Maar ja, Festus heeft het tenslotte te zeggen. Met zijn gezonde natuur weert deze af, wordt wrevelig, en zoekt een woord van vernietigende verachting, een woord dat elk gesprek afsnijden kan.

Zo gebeurt het dan dat Paulus in zijn rede, die zo eenvoudig is en zo indringend, die met een grote vaart naar de top voert, zo gebeurt het dat hij wordt onderbroken door dat “Gij ráást, Paulus, de grote geleerdheid brengt u in razernij”.

Wat heeft hij dan gezegd? Paulus houdt zijn rede, voor alle aanwezigen, hartstochtelijk en in een zeldzame vastheid van gang. Angstige zorg is erin, niet om zijn leven, maar om de *onmogelijke Waarheid*. Maar boven de zorg de zekerheid dat deze Waarheid het mensenleven eerst mogelijk maakt. Hij vertelt van zijn jeugd, dat hij geleefd heeft naar de strengste richting van “onze godsdienst”.¹⁴ Hij vertelt van zijn donkerste tijd: “Ik meende waarlijk bij mijzelf dat ik tegen de naam van Jezus van Nazareth vele wederpartijdige dingen moest doen”.¹⁵ Hij gaat verder en verhaalt van die arbeid der vervolging... En daarmee bezig zijnde, zegt hij, “zag ik, o koning, in het midden van de dag, op de weg, een licht boven de glans der zon”.¹⁶ Dat werd het keerpunt: het licht van Christus. Een licht boven het licht van de zon? En dat zou men zien? We kunnen nog niet eens in de zon kijken, laat staan in een licht feller dan de oosterse zon! – Gezien! En het heeft hem leven gegeven, dit licht, hoewel het hem tijdelijk verblindde. “Zag ik, o koning...” – en dát is het licht boven de glans van de zon! – zag ik die *dode*, wiens uitvaart door Israël in stilte was gevierd, *intocht* houden in de wereld... Jezus Christus!

Dan, bijna zonder onderbreking, vertelt hij verder het doel van zijn apostolaat: dat hij gezonden is “om hun ogen te openen en hen te bekeren van de duisternis tot het licht, en van de macht des satans tot God”.¹⁷

Het licht *is* er dus. Het heden is messiaans. En het doel? “Dat wij vergeving der zonden ontvangen en een erfdeel onder de geheiligden, door het geloof in Christus...”¹⁸

Het licht komt dus, en dat de komst van het licht verkondigd wordt, dat is reeds dageraad. Het licht is het leven dat de dood is doorgegaan. Licht is leven in het kwadraat, licht is de gang van de gebroken en herstelde evenwichten. “Zag ik, o koning...” Wat is daar gezien? een spook? een visioen? Nee, de tegenwoordigheid van het Leven, dat, uit de dood verreezen, tot ons spréékt, dat licht is uit de duisternis! Zág ik, o koning, mijn Heer en mijn Al.

Dan vangt het aan te stijgen in zijn betoog. Paulus moet iets meer zeggen dan dat er licht is, hij gaat razen, hoger en hoger klimt zijn getuigenis: “dat de Christus lijden moest, en dat Hij, als de eerste uit de opstanding der doden, een licht zou verkondigen aan dit volk en aan de heidenen”:¹⁹ het licht van de opstanding der doden.

Dus: Christus zou niet enkel licht zijn, maar ook een licht verkondigen? Niet Paulus zou het verkondigen, maar Christus zélf zou in die verkondiging reeds tegenwoordig zijn? Waarlijk, een licht boven de glans van de zon! En nu is het *hier*!

¹⁴ Hand. 26: 5.

¹⁵ Hand. 26: 9.

¹⁶ Hand. 26: 13.

¹⁷ Hand. 26: 18a.

¹⁸ Hand. 26: 18b.

¹⁹ Hand. 16: 23.

Opstanding! Opstanding der doden, dát is het eigenlijke licht dat in Christus Jezus verontrustend in deze wereld is verschenen. 'Opstaan' is een woord dat uitdrukt hoe een einde, een radicaal einde overgaat in een nieuw begin, zonder dat het einde ophoudt in zichzelf een einde te zijn. Opstanding is een symbool voor de belijdenis dat de tijd ten onder gaat om óver te gaan tot het eeuwig leven, onbegrijpelijk, onverdiend, een wonder van genade, een herscheppingswonder, waarin God pas werkelijk en uiteindelijk als vrijmachtig-scheppende Liefde verschijnt: opstanding is de openbaring van God.

Dus u moet niet denken: 'opstanding der doden', och, dat is nóg een stukje belijdenis, náást kruis en dood. Zie toch, er is een licht boven het licht van de zon, en daarin gaan óp, verschijnen als nieuw die dingen die wij verloren hebben gegeven, toen wij met onze 'rede' zeiden: dood is dood, schuld is schuld, vreugde is vreugde, leven is leven, ogenblik is ogenblik, mijn ogenblik, einde is einde. Al deze dingen, die wij verloren hebben gegeven, komen weer op, door dat licht boven de glans van de zon, zijn gered, zijn gerechtvaardigd, zijn ómgezet, zijn verheerlijkt. Het verlorene wordt wonderbaar thuisgebracht.

Opstanding van de doden betekent het wézen van het evangelie, radicaal pessimisme en absolute verwachting, "nieuwe hemelen en een nieuwe aarde".²⁰ Opstanding van de doden betekent dat de gehele aarde, die werkelijke doodswereld, 180 graden omgezwaaid wordt. Niet zoals de idealisten het menen: dat de betere kiem, die reeds in de wereld verborgen lag, naar buiten komt. Ook wordt ons hier geen kamaloka-wereld²¹ met een onstoffelijk substraat voorgesteld. Wij zijn geen natuurfilosofen of occultisten, maar doodgewone mensen, heidenen of/en joden. Wij ontvangen als verloren mensen de belofte van de onmogelijke mogelijkheid Gods en beleven het einde van onze religie.

Daar is een Woord, en dat Woord daalt uit de 'hemel', uit de orde waar dood in leven verkeren kan, het Niet in het Zijn, het duister in licht, verdoemenis in vrijspraak, uit de orde van waaruit gezien de 'noodwendigheid' van de dingen een begrip van ons is en de vrijheid van God zijn privilege tot zelfontvouwing van het mogelijke én het 'onmogelijke'. Waar dat Woord komt, wordt het onrustig, gaan we iets 'zien': een licht boven het licht van de zon, een rede boven de rede van onze geest, een leven boven het leven van ons doodvermoeide hart. Ik ben ervan overtuigd dat, indien de ban van ons heidendom of ons jodendom even breekt, er zeer snel en overvloedig wonderen gebeuren. Ja, dan ontzinken mij de bezwaren en ik voel mij opgenomen in het geloof, dat het omgekeerde is van mijn oude religie. En dan, ja dan en dáárom kan ik mij plotseling bekeren. Dáárom kan een mens arbeiden, ook zonder resultaat te zien, ook bij de ogenshijnlijke ondergang aller dingen. Dáárom kan ik sterven zonder wanhoop. Dáárom kan ik mijn lichaam heiligen, mijn lichaam tot dienstbaarheid brengen en niet menen dat ik veel mis. Dáárom heeft het zin de schepping te bewonderen en te prijzen, en ons niet te laten overweldigen door de weemoed, de vergankelijkheid. Dáárom heeft het zin de zonde te verachten en het leven te verdedigen, want we weten niet welke bouwstoffen van de oude creatie God de Heer opsmelt in de nieuwe, we weten nooit of dood wel werkelijk dood is, we blijven heilzaam-onzeker over wat mogelijk en onmogelijk zal blijken, we grijpen "de hoop van de belofte".

III

Zie, zo is het geklommen en zo is het ten top gestegen in de rede van Paulus: de verborgen waarheid van het ten dode opgeschreven en in de 'hemel' bewaarde mensenleven. En juist op dit hoogtepunt

²⁰ 2 Petr. 3: 13, Opb. 21: 1.

²¹ Kamaloka: in de theosofie het astrale gebied waar de ziel na de dood boete doet.

van de verkondiging, op dit geweldige ogenblik, barst de heidense koningsnatuur van Festus uit: “Gij ráást, man!”

Geweldig ogenblik, als het opgestuwde, zo lang verdrongen, eindelijk in het licht komt! En wij leven allen intens mee. Wij allen hebben Festus wel eens horen uitvallen tegen het evangelie, en het heeft ons bang gemaakt. Dit kennen wij allen, want wij zijn stuk voor stuk eerder Agrippa, en in ieder geval geen ongebroken heidenen, wij zijn mensen zonder veel instinctzekerheid.

Het maakt ons bang, want Festus is machtig, maakt altijd een granieten indruk. Immers in hem spreken de oermachten waarin hij gelooft. Hij is zo gezond! Hij schijnt de moed te hebben stand te houden in de werkelijkheid, deze doodswerkelijkheid. Hij, in zijn gezondheid, schijnt alle rollen te spelen in het drama van de afweer tegen God, “die de doden levend maakt en roept de dingen die niet zijn, alsof zij waren”.²² Het kan ons pijn doen als Festus tekeergaat, maar tegelijk bewonderen wij zijn gezonde reactie. Het is of in hem de natuur, de ervaring, de wetenschap stem krijgen, en zie – het blijkt onze menselijke stem, die ‘néé’ roept, die het Woord voor onzin verklaart.

Het Woord ging uit onder ons, en naderde ook tot ons... maar de *natuur* riep ertussendoor: gij raast, o zoet, halfzacht evangelie. Wat een fraaie, zoetvoerige praatjes! Natuur! Werkelijkheid!

Het Woord ging uit, onder ons... maar dan kwam de *begeerte* en riep ertussendoor: gij raast, gij onnozel, burgerlijk Evangelie! Wat zou het nu uitrichten tegen die macht: de begeerte. Dát is een afgrondelijke werkelijkheid.

Het Woord ging uit... maar het *verstand* riep ertussendoor: gij raast, onmogelijk, fantastisch, onwetenschappelijk evangelie! Wat zou het nu uitrichten tegen het verstand, dat in zo’n ijzeren greep de empirische werkelijkheid houdt en richt!

En het Woord ging uit... maar de *dood* riep ertussendoor: gij raast, droomziek evangelie! Hebt ge wel enige notie van de koude, van de eeuwige koude en van die gletsjer aanschuivend over het leven?

Gij ráást.... gij staat te zieden in de greep van de waanzin!

Geweldig ogenblik, als de geesten hun maskers van welwillendheid afwerpen.

Wij allen zijn ook wel eens Festus geweest, want wij zijn van oorsprong en herkomst allen heidenen, die tegen onze eigen aangeleerde gelovigheid uitvallen: gij raast, lieve christenziel, zielige christenziel, zie toch de werkelijkheid en de donkere toedracht van de dingen!

Kent u het ook, dit gefluit aan uw oren? En de weerloosheid daartegen? Ik denk dat we daarin nu moeten standhouden.

Ja, dat moeten wij maar horen en dat moeten wij maar aannemen. Zeker is het ook voor Festus een verlossend ogenblik geweest toen hij zo reageerde. Net zoals voor ons, wanneer iets ons erg hoog zit en we het er ten slotte uitgooien: goddank dat ik het eindelijk gezegd heb, pak van mijn hart! Al die nonsens, al dat slappe gedoe, het geteem, dat bijgeloof, heel die verachting van de vrede van het bestaan. Toch geloof ik dat er in Festus mede een vraag klinkt, ja, dat hij eigenlijk wel graag zou willen tegengesproken zijn. Ja, dat de felheid van zijn uitbarsting wellicht recht evenredig is aan zijn begeerte om weerlegd te worden. Zo wonderlijk-ambivalent kunnen wij zijn.

Festus heeft er een argument bij: niet dat ge achterlijk zijt, Paulus, maar... “de grote geleerdheid brengt u tot razernij”. Knappe kerel hoor, daar niet van, maar ach, dat wordt ongezonder, al die pluizerboeken, al die abstracte begrippen. Waarachtig, een mens moet niet zoveel denken, vooral niet over datgene wat toch een raadsel blijft. Het denken brengt u tot razernij. Daar komt maar narigheid van voor uw plicht, voor uw dagelijkse taak. Het leven is maar kort en er is al ellende genoeg te torsen en te beheersen. Geen ‘wissel op de eeuwigheid’! Wat zal Paulus zeggen? Hij zegt: “Ik raas niet, machtigste Festus.”

²² Rom. 4: 17.

Dat is echt flauw, nietwaar?! Een groot intellect onwaardig! Gij raast. Nietes. Welles. Ik raas niét. Welles, nietes, welles, nietes... Flauw? Dat lijkt zo. Want het kan eenvoudig niet anders zijn: wanneer wij iets anders zouden zeggen, zouden we het immers niet meer hebben over het licht boven de glans van de zon, doch over het een of andere kunstlicht, waarmee we het licht boven de glans van de zon zouden willen bijlichten.

Ga maar horen, gij randbewoners, naar het oude woord: telkens zult ge stuiten op hetzelfde, dat de Bijbel, de belijdenis, het lied, de preek alleen maar zeggen: nochtans en dáárom en 'welles'! Om tureluurs te worden. Nooit, onder veel intelligente opmerkingen, één werkelijk argument! En ondanks dit gebrek het air de grootmeesters der redeneerkunst en de schaakmeesters der dialectiek te zijn! Onuitstaanbaar-arrogant!

We komen weer eens in de kerk en die kerk gonst van de grote woorden. Daar gaat het luiden met metalen klank, de belijdenis van het gans onbegrijpelijke en onmogelijke.

"Ik geloof in God de Vader, de Almachtige, Schepper des hemels en der aarde. En in Jezus Christus, zijn eniggeboren Zoon, onze Heer," – dat gaat nog wel, vinden we, hoewel... – "die ontvangen is van de Heilige Geest, geboren uit de maagd Maria," – och, hoe vreemd en overbodig! – "is gekruisigd, gestorven en begraven, nedergedaald ter helle" – waanzinnig, stuitend, een gruwel-mythe! – "ten derde dage wederom opgestaan van de doden" – ge ráást, ge zijt waanzinnig; wat moeten we dáárbij nu denken? – "... vanwaar Hij wederkomen zal om te oordelen de levenden en de doden" – nog waanzinniger, weet ge dan niet meer dat de doden werkelijk dood zijn? – "Ik geloof een heilige, algemene, christelijke kerk. Vergeving der zonden" – och kom, hoe dan? – "wederopstanding des vlezes" – gij raast! – "en een eeuwig leven" – gij raast, gij raast, houd op!²³

O heerlijke evangeliewoorden, gij raast! Gij apostelen en profeten zijt bezeten en uitzinnig – zo wéént het misschien in een enkele, die nog niet zo lang in vervreemding van het Woord leeft en die 'het' overal vergeefs heeft gezocht. Gij raast, verstaat gij? Houd op, gij martelt mij met een belofte die ik niet verlangd heb, met een vervulling die ik liever ontberen zou, waarvan ik beter geen weet heb.

Zie, dat is het diepere motief van ons verzet. En als het onszelf zó overkomen is, dan zullen wij wel de ondertoon horen in Festus' woorden, dan horen wij wel de bede daarin: 'Och, zeg toch dat de rede in zijn absolutisme onzin is, bewijs dan dat de *logos* zelf gegrond moet zijn in iets anders dan zichzelf. Geef 't toch toe, want ik verdraag het niet langer. Immers, als dit waar zou zijn, dan leef ik mijn hele leven fout,²⁴ dan heb ik mijn dagen verdaan en mijn kansen versmaad. Zeg toch, getuig toch, zodat mijn hart erbij opspringt, dat wat nog waardevol is in het leven alleen gered kan worden door deze razernij. Leg mij uit, maak mij waarschijnlijk, dat "ons leven met Christus verborgen is bij God".²⁵ Al de dingen die wij 'vinden' en die logisch en praktisch 'vast'-staan lopen op dróefenis uit, omdat de dood en de drift, en ten slotte het nihil ons opwachten. En wij, wij willen eerlijk zijn, desnoods tot in de uiterste bitterheid, tot in de dood.

Maar als dat andere waar is, dan is het allemaal gewichtig. Boeiend tot in eeuwigheid en tot in hart en nieren, dan is alles, geografie, geologie en gaat u maar door, álles zeer de moeite waard. Dan kruipen we niet meer rond te midden van 'dode dingen', dan vermoeien we ons niet met 'dingen die, ofschoon ze leven, geen taal hebben', dan hebben we met Gods levende schepping te maken. Dan wordt het gewichtig om het menselijk denken te doorspeuren, want dan is de geest geen ziektevoekering van het een of ander hoger, ontwikkelder dier, maar dan is de mens de beelddrager Gods. Er kan dan geen einde zijn aan de wijze waarop deze beelddrager leert zingen in het koor van

²³ Met enkele hiaten wordt hier de apostolische geloofsbelijdenis geciteerd.

²⁴ Toespeling op zinnen uit de slotpassage van het gedicht 'Awater' (in: *Nieuwe gedichten*, 1934) van Martinus Nijhoff: Tussen flambouwen / staat op een ruw getimmerte van hout / in haar heilsuniform, een jonge vrouw / (...) 'Wij leven', zegt zij, 'heel ons leven fout.'

²⁵ Kol. 3: 3.

de schepping en leert leven uit de belofte. Dan wordt het leven opnieuw interessant – haast een frivool woord –, dan wordt het voorzien van een goddelijk accent en van het gouden stempel van de vreugde, en op grond daarvan durven we onze interesse, ons belang bekennen, ons eeuwig belang. Paulus zegt het zelf, het evangelie is een dwaasheid: “Het heeft Gode behaagd door de dwaasheid der prediking zalig te maken die geloven”.²⁶ Maar déze dwaasheid redt de rede van haar vergeefsheid, en het leven-ten-dode²⁷ van de dood. Opstanding van de doden is de dwaasheid van het evangelie. Maar opstanding van de doden en de liefde van God over alle vlees zijn één en hetzelfde: opstanding van de doden en de zin van de geschiedenis, opstanding en vergeving over ons verloren leven, opstanding en vereeuwiging van de waarde die God ons boosdoeners opnieuw verleend heeft, opstanding en liefde – het is al één.

En daarom, als het geloof spreken gaat, dan spreekt het vanuit een weten, dat is Gods eigen weten in ons. Hoe zou men dat kunnen funderen? Wie waagt het iets te gaan bewijzen?

Wij kunnen niet liefhebben, onze liefde is de liefde van God, die in onze harten is uitgestort door de Heilige Geest.

Wij kunnen niet geloven, ons geloof is Gods eigen weten in ons, waardoor wij geloof, vertrouwen hebben gekregen.

Wij kunnen niet hopen, ons hopen is het eigen hopen van God in ons, waardoor voor ons de wanhoop is geliquideerd.

Wij kunnen niet bidden gelijk het behoort, maar de Geest bidt in ons met onuitsprekelijk verlangen (Rom. 8:26).

Daarom kan het geloof ook niets anders antwoorden dan: ik raas *niet*, machtigste Festus. Welles, nietes – daar blijft het bij. Daarin ligt het eigensoortige van het gelóóf. Zo respecteert het geloof het eigen wezen. Men kan er niet over redeneren dan alleen achteraf. Met degenen die een even kostbare inwijding hebben ontvangen. Een inwijding nota bene in het geheim van het gewóne mensenleven, dat nochtans gerechtvaardigd en vereeuwigd werd in Christus Jezus, onze Heer.

Van Paulus vond de heidense koningsziel dat hij raasde. En Paulus antwoordt: “Ik raas niet... maar ik spreek woorden van waarheid en van *gezond verstand*”. Hoort u dat? De apostel zegt niet: ik spreek woorden van mystieke aard, hoog boven uw begrip; hij ontkent dat hij een extaticus is. Hoe is dat te verstaan? Zijn boodschap moet dwaasheid schijnen voor de dichtgelaste, dichtgeschroeide, in zichzelf opgesloten rede. Maar het *is* in feite *de redding van de rede*!

Merkwaardig dat er tegenwoordig bijna geen logische mensen meer overschieten, mensen die werkelijk vertrouwen hebben in het verstand! Alles wat wij heden ten dage beleven is toch dit, dat de hoogmoedigheid van de mens zich concentreert in zijn *wil* en dat hij niet meer gelooft in het verstand, in het redebeleid, in een helder oordeel op grond van veelzijdige ervaringen, in de klare ontvankelijkheid voor het méérdimensionale. Het vitalisme veracht eerder de rede!

Het is u niet ontgaan dat, wanneer werkelijk de tijd en het mensenleven een mechanisch apparaat zijn en een biologisch proces, we op de vraag: ‘wat kunnen we *weten*?’ moeten antwoorden: eigenlijk *niets*. En dat op de vraag ‘wat kunnen we *doen*’ het antwoord is: eigenlijk *niets*.²⁸ Ziedaar, het heidendom, het naturalisme. Of, wanneer werkelijk de tijd en het mensenleven een góddelijk proces zijn en een eindeloze opdracht, is het u ontgaan dat we dan *alles* moeten kunnen weten en *alles* moeten kunnen bereiken, hoewel we noch voor het een noch voor het ander de structuur

²⁶ 1 Kor. 1: 21.

²⁷ ‘Sein zum Tode’ is een belangrijke term in de analyse van het concrete menselijke bestaan van de Duitse filosoof Martin Heidegger, een van de grondleggers van de existentiële filosofie. Zijn hoofdwerk *Sein und Zeit* verscheen in 1927.

²⁸ Naar twee van de drie basisvragen van de filosoof Immanuel Kant: “Was kann ich wissen? Was soll ich tun? Was darf ich hoffen?”

hebben? Heeft het verstand ons begeven? Weten we niet meer dat de tijd schijnbaar noch eeuwig is, dat de mens een toestel noch een dier noch een god is? En toch, om al die onvermijdelijke onzin te vermijden is het nodig dat we geloven (óók met ons verstand, met alle geesteskrachten) in God en/of in de opstanding! Wie niet in deze fatale consequenties wil vervallen, zal het hart misschien niet openen voor het evangelie, maar allicht enig begrip tonen voor de reïne razernij van de apostolische boodschap.

Daar is iets bijzonders met dat rare ‘welles!’ van de kerk: men houdt het voor een sektarische hobby... en het is toch haast apert dat daaraan het elementaire heil van de wereld hangt en de zin van ons aller bestaan, en, nietwaar, men weet dit niet meer, omdat het doodsbedroefde hart reeds lang niet meer vraagt of het leven – misschien, toch, heus – betekenis zou kunnen hebben, eeuwige betekenis. Heeft het éñige betekenis, dan heeft het eeuwige betekenis, moet er een betekenis voor Gód aan ontzegd worden, dan heeft het volstrekt geen betekenis. Liever in het Niet te geloven dan in... Jezus Christus – is dat misschien een verwaarlozing van... het gezond verstand?

Het moeten tegenwoordig de christenen zijn die zeggen: geloof toch in uw verstand. Hou toch op met die onreïne razernij van instinct en geweld, opgewoeld uit een vergoddelijkt bloed en een vergoddelijkte bodem.²⁹ Jezus Christus is, als mens onder de mensen, God uit God en Licht uit Licht.³⁰ Jezus Christus, God en mens, staat borg voor de blijvende zin van het gewone mensenleven. Deze feiten van de historie en de ervaring zouden geen kracht en geen bestand hebben, als het niet tegelijk feiten waren in Gods bedoeling, in het gebeuren van zijn genade, in het eeuwig welbehagen. Daarom zijn de woorden waarmee de apostel naar de feiten verwijst gezónd – en toch moet het wel schijnen dat hij in geestvervoering spreekt. Jood en heiden en het publiek verbazen zich: de heiden heeft geen belofte ooit gehoord, de jood wil de tijd hebben om zelf de voorwaarden te scheppen, en de menigte hunkert al zó lang, dat ze op elke belofte reageert met achterdocht. Evenwel zal de waarheid in haar eigen baan triomferen van nu aan.

Door deze reïne razernij, ontstoken door het “licht boven het licht der zon”, wordt de rede gered, wordt de wetenschap zinvol, niet alleen technisch zinvol, maar zinvol als deelname aan de fundamentele kennis die God ons gunt, onmiddellijk, in deze dag der dagen. Daarom is het je *reïinste* razernij.

IV

“Gij raast, Paulus!” “Ik raas niet, maar ik spreek woorden van waarheid en van gezond verstand.” O, woord van God zelf, o muziek der goddelijke talen, o waarheid van alle ding en wezen, dat toekomst heeft! Waarheid, dáár gaat het toch om!

Waarheid is méér dan werkelijkheid. “Het is in geen hoek geschied”, zegt Paulus, en hij spreekt Agrippa aan: “Geloof gij, o koning Agrippa, de profeten?”³¹ Waarheid is de trouw van God, de zelfovereenstemming in zijn wezen, die de grond is voor de bestemming van alles wat bestaan mag. Waarheid is de uiting van die trouw, elk feit, elke daad die deze trouw bevestigt. Waarheid is pas in de laatste plaats ook de overeenstemming van het feit en de kennis daarvan in onze geest. Als deze dingen waarheid zijn, dan zijn ze het tegendeel van on-zin, dan zijn ze namelijk een deelname aan wat God doet en bedoelt in ons midden. Deze deelname noemen wij ‘geloof’.

Het is *waarheid* voor het gelóóf, historische werkelijkheid in Jezus Christus! Maar niet alleen waarheid die werkelijkheid is, tegelijk ook bóódschap van de eeuwigheid – niet alleen idee, maar ook belofte. Boodschap die ons aangaat, die ons meeneemt, die ons omvormt, die ons zalig maakt en in vrijheid stelt. De gesloten, ingekapselde, zich in haar kazemat ingravende redelijkheid kan het woord

²⁹ Toespeling op de ‘bloed en bodem’-ideologie van nazi-Duitsland.

³⁰ Formulering uit de geloofsbelijdenis van Nicea (325).

³¹ Hand. 26: 26v.

‘waarheid’ alleen maar horen met de bijklank van vergeefsheid. Maar déze waarheid vanwege het licht boven de glans van de zon redt ook de menselijke waarheid van haar eigen tragiek en maakt deze tot een vreugdevolle wereld, gelijk ook de dagelijkse dag een gebied wordt waar het zonnelicht over ligt, niet slechts als zonnelicht, maar als een teken van het licht bóven het licht van de zon. Het zijn woorden van gezond verstand; ze slaan op de nood, ze sluiten aan bij de ervaring, ze speuren de grenzen verder.

Ja, inderdaad, want wat zou de zin van uw leven zijn, indien de opstanding van de doden voor u werkelijk onzin was? Paulus zegt ergens in de eerste Korinthe-brief: “Zo ik, naar de mens, tegen de beesten gevochten heb, wat nuttigheid is het mij, indien de doden niet opgewekt worden? Laat ons eten en drinken, maar morgen sterven wij”.³² Zo de apostel! Dat is nuchter. Dat zijn woorden van gezond verstand!

Verder! Wat zou de zin van onze arbeid tot zuiver verstaan en tot recht gebruik van de wereld betekenen, indien er niets bewaard en getransformeerd zou worden, indien niets van dit alles deelnam aan de opstanding?

Verder! Wat zou de zin zijn van ons zedelijk streven, ons geestelijk leven? Hoe zouden geloof, hoop en liefde levend blijven,³³ ja, hoe zouden we het blote feit van hun bestaan in ons hart willen verklaren zonder de opstanding?

Maar dit is nog te klein gedacht, omdat de vraag naar de *eer van God* werd verwaarloosd. Hoe zou God God zijn, indien zijn schepping verpulverde tot het niets, of verstarde tot een eigen bestand buiten Hem, of in de eeuwige wederkeer³⁴ van hetzelfde schijnbestaan buiten Hem om eigen as van leegte in leegte wentelde? Wat zou een God zijn die Zijn schepselen voorbij zou zien gaan als in een schimmenspel, die geen macht zou hebben om zich weg te schenken aan het ten dode gedoemde, om het te bewaren en het te verhogen? Wat zou een God zijn die ‘zielen’ redde en aan wie het totaal van de schepping ontging? Ook van hieruit gezien kunnen we misschien wel beamen: dit zijn woorden van waarheid en van gezond verstand.

Hoe zouden wij aan de angst ontkomen van de eeuwige dood of de onverschilligheid ontgaan van hen die bij levenden lijve aan de dood vervallen zijn? Hoe zouden we één *echte* stap kunnen doen, als de dood een schijn was? Hoe zouden we voortgaan, als de dood-zelf niet zijn zou de schoot en het geboortezegel van het leven? Hoe zouden wij de toekomst menselijk kunnen tegengaan, als we niet geloven mochten dat de dood reeds achter ons ligt in het sterven van Jezus Christus? Wanneer het dan dié waarheid is, niet een waarheid die wij hebben kunnen uitdenken, maar een die ons omvangt en ons leven verandert, ja dán is er geen andere gezondheid meer dan deze: daarin te léven tot Gods eer.

Trouwens – misschien mag ik dat nog even zeggen – alle woorden waarvan wij *werkelijk* leven, alle grote en onmisbare woorden, zijn rázende woorden en onthullen waarheid. Bijvoorbeeld ‘*liefde*’. Een razend woord, waaraan de harten zich optrekken, en het glanst door het modemagazijn en over de toilettafel. Het groeit scheef, zakt uit het lood, maar toch blijft het Morgen- en Avondster,³⁵ toch, in alle tijden, is het de grond tot de verrukking waarin het Al wordt omhelsd en waarin men de naargeestigheid van eigen leven te boven schiet.³⁶ Zie, daar ...

³² 1 Kor. 15: 32.

³³ Naar 1 Kor. 13: 13.

³⁴ Toespeling op Nietzsche. De idee van de ‘ewige Wiederkehr’ ontwikkelde hij vooral in *Die fröhliche Wissenschaft* (1882). Dat de werkelijkheid zich voltrekt in een eeuwige wederkeer van hetzelfde en de mens zo steeds weer het bestaan moet en kan en mag beamen: dat was voor Nietzsche een verlossend inzicht.

³⁵ De planeet Venus. Oorspronkelijk beschouwde men de Morgen- en de Avondster als verschillende wezens en noemde de eerste Heosphorus of Phosphorus, de laatste Hesperos.

³⁶ Toespeling op een preek van de romanfiguur Elmer Gantry. Harry Sinclair Lewis (1885-1951) was de eerste Amerikaanse auteur die de Nobelprijs voor de Literatuur won (1930). Zijn roman *Elmer Gantry* (1927), waarin

straalt Venus' gouden aster open,
Zo plotseling, en puur...
Hoe laat is 't aan den tijd?
't Is liefdes uur.³⁷

Of het woord *recht*. Weer zo'n razend woord. Waar is de maatstaf die niet wisselt naar tijd en ras? Kan men het recht ergens in het gegevene funderen? Niemand zegt precies wat het is, of men moet simpel regels en afspraken bedoelen, de een of andere verkeersregeling of praktische afspraak tussen menigten. Ja, maar het wézenlijke recht, het recht dat geldt zonder menselijke hantering, wat is dat? Het positieve recht wisselt met de tijden en de situaties. Hoor maar: wat is bijvoorbeeld een rechtvaardig loon, wat een rechtvaardig verdrag of een rechtvaardige vrede: wat is de rechtsgrond van het geldend recht? Nochtans houden we vast: boven het zogenaamde positieve recht moet er zijn een Gerechtigheid, het hoogste tribunaal. Ondenkbaar, onzinnig!? Nee, de stille vóóronderstelling van elke jurisdictie.

Of neem het woord *vrede*. We kunnen er niet meer buiten, maar toch, het schijnt ons immer te bedriegen. Het wordt altijd slechts benáderd en staat, niet alleen in de politiek maar ook in de ziel, in een labiel evenwicht. Echter... zónder dat razende woord kunnen wij niet leven, zouden we elkaar al eeuwen geleden in bloedwraak verdaan hebben. Zelfs de oorlog laat zich alleen rechtvaardigen door zich een betere vrede ten doel te stellen. Liefde, recht, vrede!

En nu één van beide: *of* de werkelijkheid is in zichzelf liefdeloos, rechteloos en vredeloos, en dan zullen wij trachten dat van ons uit nog enigszins te bemantelen, dan moeten wij ernaar streven het nog een beetje draaglijk te maken, omdat we anders uitgeput raken – *of*... Gód is dat alles, is die werkelijkheid, is liefde, is recht, is vrede. Maar dán hebben ook onze menselijke woorden zin en blijft de hoop van de belofte. Dan zijn onze razende woorden de wáre woorden van de rede. Dan is het een *reine razernij* die de '*reine Vernunft*' fundeert.³⁸

Ja, ten slotte, het woord God zelf is je reinste razernij. Nietwaar, men kan er zich eigenlijk niets bij voorstellen! Maar in alle denken, in elk vak is het zo dat wij onvermijdelijk aan de grenzen komen, of zoals Rilke het ergens zegt: het denken kringt als een vogel om een oeroude toren en het kringt daar eeuwen en eeuwen lang.³⁹ Die oeroude toren is de Godsgedachte, het Godsbesef, *dit* Godsbesef. Doch zonder dit razende woord is heel dit zware werkelijke leven een dolle onderneming en dom streven, een lege razernij, van doel ontdaan, een traag verkalkingsproces, een spiegelgevecht om waarden die nergens bestaan dan in onze zelfprojectie en verbeelding, een zwendel zonder einde. Staat u misschien nu met meer begrip tegenover die opmerking, in het begin, dat ge niet moet geloven in geestelijke 'richtingen' en 'stromingen', omdat dit rimpelingen zijn aan de oppervlakte vergeleken met de zijswijzen: het heiden-zijn, het jood-zijn, het christen-zijn? Het christen-zijn *geschiedt*, de uitdrukking ervan kan zich niet voltrekken in vormen die algemeen-verstaanbaar en algemeen-geldig zouden zijn. Maar in dit zijn zelf is, voor wie erin werd ingewijd, méégegeven de onverwoestbare, vrolijke zekerheid dat in dit razen van de getuigen de vrijheid van God op ons aan stuwt.

de oplichter-baptistenpredikant Elmer Gantry 'opwekkingsbijeenkomsten' (een mix van hysterie en erotiek) houdt, een eigen lucratieve kerk sticht en iedereen uitbuit die in zijn nabijheid komt, werd verboden in Boston en andere Amerikaanse steden, wat ook het geval was geweest bij andere boeken van Sinclair Lewis. De roman kreeg een beroemde verfilming in 1960 van regisseur Richard Brooks met in de titelrol Burt Lancaster.

³⁷ De laatste regels van het gedicht 'Liefdes uur' van P.C. Boutens, in: *Stemmen* (1907). 36.

³⁸ Verwijzing naar *Kritik der reinen Vernunft* (1781) van Immanuel Kant.

³⁹ Rainer Maria Rilke: *Ich kreise um Gott, um den uralten Turm, / und ich kreise jahrtausendlang*. In: 'Das Buch vom mönchischen Leben' (1899), het eerste deel van *Das Stunden-Buch* (1905). Leipzig: Insel Verlag 1918.

De reine razernij maakt het leven mógelijk, ook aan hen die er niet in geloven en die er geen weg mee weten. Dit razende woord is de voorwaarde die al het heilig-nuchtere werk mogelijk maakt, dit ondenkbare is de voorwaarde die dénken mogelijk maakt, dit onredelijke maakt dat het redelijk is zich de wereld en de geschiedenis en het lot van de mens... redelijk voor te stellen.

Maar God zou geen God zijn, oorspronkelijk schepper en volstrekt vrijmachtige, zonder de opstanding van de doden. Hij boet niets in van Zijn macht, Hij verspilt en verspeelt niéts door het vergaan van de menselijke tijd. Hij heeft geen verleden. Het is voor Hem nooit een afgesneden zaak. Hij heeft een oneindig tegoed in zichzelf. Hij is heerlijk en brengt de wereld tot heerlijkheid. Dáárom is de openbaring van déze God een licht boven de glans van de zon. En de verkondiging daarvan maakt de zondag tot een teken van de eeuwige vervulling!

V

God! Ook dat woord 'gebruiken' wij nu nog, omdat wij anders suf of gek worden. Maar men kan het niet funderen. Nee, het Woord overwéldigt ons. "Hetgeen het oog niet heeft gezien en het oor niet heeft gehoord, en in het hart des mensen niet is opgeklommen..."⁴⁰ – "Dezen zijn niet dronken, gelijk gij vermoedt, maar dit is wat voorspeld is: uw jongelingen zullen gezichten zien en uw ouden zullen dromen dromen."⁴¹ Het Woord fundeert óns, wij doen dwaas als wij wachten op de mens die het Woord fundeert. Wie dat werkelijk probeert is een bedrieger, een valsemunter, een warhoofd en een charlatan daarbij!

Het Woord heeft ons bezocht, vandaar dat we ook niets anders kunnen zeggen dan welles, nietes, welles, nietes, welles, welles... Ik ráás niet – want dit is geschied en dit geldt! En wee de theologie die zegt: och, dat zal ik wel eens eventjes 'verklaren', wee de apologetiek! Ja, de apologetiek kan het grootste verraad van het evangelie worden. Dit is haar grens: 'ik raas niet'. Verklaren kunnen we het evangelie niet.

Hoe zou het ook, waar het van de andere kant komt? Wat God is, wat liefde, wat vrede, dat gaat totaal boven ons begrip en dat kunnen we absoluut niet 'bewijzen'. Het fundeert óns, het is de brede, blijde vooronderstelling van ons bestaan.

Gód... is de auteur, de inhoud, de waarborg van de boodschap. Vandaar dat over dit wonderbaar-aanwezige, dat tegelijk het bovennatuurlijk-gezondene is, eigenlijk niet gepraat en geredeneerd kan worden, althans, het is een lagere vorm van bewondering, van spel, van lofzegging, een toegift en een loffelijke bezigheid. Het echte is intussen gekenmerkt door het onmiddellijke, door het gezág, door de reine razernij. Elk betoog is maar een escorte rondom dit getuigen, een ernstige of speelse begeleiding van de opmars van de verkondiging, een kindergejoel bij de aubade aan de koning op zijn feest. Daarom is waarachtige prediking een razen, een derwisjdans voor het aangezicht van de Heer. En deze God, zoals Hij in Jezus Christus is nabijgekomen, Hij is het die ons in de waarachtige prediking – want het kan alleen maar gepredikt worden! – doet jubelen en ons brengt tot de gestaltenis die past bij de heilige liturgie, bij de vervoering die *ja* zegt tot het ganse leven, *ja* tot de vreugd en het leed, *ja* ook tot de dood! Het evangelie wekt de rechte '*Lebensbejahung*'.

Ook 'ja' tot de zonde? Maar dat zou werkelijk onzin zijn. Want er is geen andere zonde dan ongeloof en het is juist die dood van het ongeloof die we achter ons hebben gelaten, als we gaan 'razen', dat is: als we gezond worden, dat is: als we belijden. Het is God die ons opdelft, uittilt, meeneemt uit die dood, uit het gelóóf-in-de-dood.

Hij is het die zondige mensen doet jubelen als Mirjam⁴², die burgerlijke heertjes doet dansen als David voor de ark,⁴³ die zoveel criticasters en zuurpruimen maakt tot kinderen... Ja, "De bergen en

⁴⁰ 1 Kor. 2: 9.

⁴¹ Hand. 2: 15vv.

⁴² Zie Ex. 15: 20.

⁴³ Zie 2 Sam. 6: 14.

heuvelen zullen geschal maken met vrolijk gezang voor uw aangezicht, en alle bomen des velds zullen de handen samenklappen. Voor een doorn zal een dennenboom opgaan, voor een distel zal een mirteboom opgaan, en het zal de Here wezen tot een naam, tot een eeuwig teken, dat niet uitgeroeid zal worden” (Jes. 55:12v.).

Ach, zal men dat ‘funderen’? Zie, het is er of het is er niet.⁴⁴ En is het er niet, dan is juist het gewone leven, het mensenleven tussen geboorte en dood, onzinnig. En als dan de wereld komt, Jan Publiek inclus, en zegt: gij ráást, dan kunt ge alleen zeggen: ik raas niet, integendeel, het is dat wat u redt, wat uw wetenschap redt.

Jan Publiek heeft respect voor de Natuur en de Begeerte, voor het Verstand en de Dood. En daaraan verdérf hij, hij verstijft en verstart van het dodelijk respect voor de dood en wordt een puffende aartslafaard. Maar nochtans: Jan Publiek is mede de kúdde van de Heer. Jan Publiek is als schapen die geen herder hebben. Daarom moeten we hun niet aankomen met: het christendom is voorbij en wij moeten beter leven, hun niet met idealisme en religieuze betogen aan het hoofd zeuren, waarmee we ze al jaren kwellen! Nee, we kunnen hen alleen helpen met het evangelie en het credo: “Ik geloof in God de Vader” tot en met “en een eeuwig leven”.

Daarom is het van het grootste gewicht dat de kerk een klaar geluid doet horen, een geluid dat men misschien razernij vindt, maar dat men toch duidelijk zal kunnen onderscheiden van menselijk partijgedaver (de kerk is geen partij en kiest geen partij) en heel duidelijk van alle moraal en van alle ‘praktische’ leer waarmee men vordert in de wereld.

Gij raast, zegt Festus, de heiden... Ik raas niet, machtigste Festus... Gij raast, zegt de Natuur, zegt de Begeerte, het Verstand, de Dood. Maar het zín woorden van gezond verstand.

Ik raas niét, o machtige moeder Natuur, die mij zo moederlijk wilt verslinden. Maar in elk geval, aan uw wilde vraatzucht gemeten, is dit inderdaad de reine razernij van het bestaan, het bestaan voor Gód, de menselijke deelname aan God.

Ik raas niét, o gij machtige Begeerte, oude maîtresse, die mij zo deerlijk te grazen wilt nemen. Maar in elk geval, aan uw lege willekeur gemeten, is dit de *reine* razernij van de vreugd: “Wohllust ward dem Wurm gegeben, und der Cherub steht vor Gott, vor Gótt”.⁴⁵

Ik raas niét, o gij machtigste tiran Verstand, die al mijn kinderlijkheid de duimschroeven aanlegt. Maar dit is het gezond verstand, geboren uit een nieuwe verwondering en voor uw fanatisme geborgen, zodra het lééft.

Ik raas niét, o gij machtige beul, gij Dood, die met uw ontzaglijk slagzwaard mij opwacht op het zwart schavot, gij Dood, die zo verschrikkelijk gewichtig doet in uw geklede zwarte jas. Maar als ik geloof, belijd ik in *reine* razernij dat gij in dienst staat van het leven, dat ik, als ik val, val waar ik thuishoor.

Dwars door de dood
neemt Hij u op in zijn schoot;
looft Hem in eeuwigheid! Amen.⁴⁶

Ik raas niet, maar spreek woorden van waarheid en gezond verstand, dit drukt de *zijnswijze* van de christen uit.

⁴⁴ Waarschijnlijk een toespeling op de ‘gevleugelde’ woorden van de familie Vliesvleugel uit *Erik of het klein insectenboek* van Godfried Bomans, voor het eerst verschenen in 1941 en zeer populair in de oorlogsjaren.

⁴⁵ Regels uit *An die Freude* (1785) van de Duitse dichter Friedrich Schiller. Beethoven gebruikte een deel van dat gedicht in het slotkoor van zijn 9e symfonie (1824).

⁴⁶ Uit gezang 136, vers 5 (1938). Ook sterk gewijzigd in *Liedboek voor de Kerken* (1973) 434. *Liedboek* (2013), 868.

En zo is dit ten slotte de heerlijke humor, waarop alles uitloopt, dat wanneer de mensen menen: “de grote geleerdheid brengt u tot razernij”, *wij* zeggen: ach welnee, niet de geleerdheid, maar de grote genade van het kindschap, de herwonnen kinderlijkheid, dié brengt mij tot... razernij, zij drijft mij uit de banen van het gewone, zogenaamd gezonde denken in de ruimte waar we zweven moeten om niet te vallen en de vleugels reppen moeten om te blijven zweven.

“Er is uit 's werelds duist're wolken / een licht der lichten opgegaan...”⁴⁷ “Wees gegroet, gij eersteling der dagen, / morgen der verrijzenis, / bij wiens licht de macht der hel verslagen / en de dood vernietigd is...”⁴⁸ Dat is razend gesproken, dat is je reinste razernij! Zo en zo alleen *ben* ik christen. Komt nu allen tégen mij en verzamelt al uw doodsargumenten, uw argumenten tot rechtvaardiging van het geloof dat de Dood God is, en het Niet van eeuwigheid tot eeuwigheid. De lach ontlaadt zich, hij is als een zomer om mij, breed en warm, innig en uitdagend, juist als de zinnige lieden onzin praten.

O heerlijke humor, ik heb daarnet mijn echte verstand teruggekregen, dat gezond-verstand, dat ergens aan de takken van de boom van de kennis in het paradijs⁴⁹ was blijven hangen. Ik heb het weer terug door dat licht bóven de glans van de zon!

Ik ben weer gezónd. Gezonder dan Festus, omdat ik nog kranker dan Agrippa was geworden. Wij zijn geen heidenen, we zijn geen joden meer – wij zijn, nu, in de lof van de Heer meegenomen, christenen! De belofte is vervuld. “Toen de Here de gevangenen Sions wederbracht, waren wij als degenen die dromen, toen werd onze mond vervuld met lachen en onze tong met gejuich” (Ps. 126).⁵⁰

En wie het laatst lacht, lacht het best.

⁴⁷ Uit gezang 10, vers 1 (1938). *Liedboek voor de Kerken* (1973) 26. *Liedboek* (2013), 482.

⁴⁸ Uit gezang 53, vers 1 (1938). *Liedboek voor de Kerken* (1973) 221.

⁴⁹ Gen. 2: 17.

⁵⁰ Ps. 126: 1v.